

אשה אל רעייתה

סיכום הלכתי ומחקרי בנושא של לסביות

מאת: זאב שביידל, קרימינולוג, מנהל פורום "גייז דתיים"

בין הנושאים הרבים שעולים לאחרונה על שולחן הדיון בציבור הדתי לאומי נמצא גם הנושא ההומוסבטי. נושא זה היה לגמרי "בארון" עד לא מזמן וזוכה לחשיפה מחודשת. סרט "לפניך ברעדה" שיצא בארה"ב והוקרן בארץ, ספר "ארון בתוך ארון" מאת עירית קורן, דיון בפורומים וירטואליים ואיזכורים בכנסים – כל אלו מביאים את הנושא לסדר היום הציבורי. גם אני הקטן תרמתי משהו להעלאת הנושא¹. אלא שעקב היקף רב של נושאים לא הקדשתי מספיק דיון לנושא של הנטייה הלסבית. דיון זה הוא חשוב כי יש בו שוני הן בהיבט ההלכתי והן בהיבט המחקרי של העניין. המאמר הנוכחי בא לנסות לתת רקע בסיסי בנושא לרבנים, חוקרים וכל מי שמעוניין ללמוד אותו ביסודיות. אין במאמר הנוכחי קביעת קווים הלכתיים או הוראת דינים, אלא סיכום של מידע רלוונטי.

לפני תחילת הדיון חשוב לקבוע הגדרות. ובכן, המאמר הנוכחי מוקדש לדיון בנשים לסביות. כלומר לנשים שנמשכות פיזית ורגשית לגמרי או בעיקר לנשים. אני מדגיש זאת כי חשוב להבחין בין נטייה מינית לסבית שהיא זהותית (ועל כך נרחיב בהמשך) לבין התופעות האחרות, הדומות לה אך שונות ומובדלות ממנה.

נטייה ביסקסואלית – היא תכונה אישיותית מובנית הבאה לידי ביטוי במשיכה פיזית ורגשית הן כלפי המין שלך והן כלפי המין השני. אצל נשים מופיעה תכונה זו יותר מאשר אצל גברים וגם על כך נרחיב בהמשך.

אמביסקסואליות – הנה בלבול במשיכה מינית כאשר הפרט חש לפרקים משיכה גם למין שלו וגם למין השני. הדבר קורה לרוב במהלך גיל ההתבגרות וחולף ככל שהפרט מתבגר.

התנהגות הומוסקסואלית מצבית – מתרחשת אצל הפרט שאינו בעל משיכה הומוסקסואלית, אלא נמצא במסגרת בה אין לו גישה למין השני (כגון בית סוהר או פנימייה סגורה). במצב כזה פרט עלול, מתוך אילוץ, לקיים יחסי מין עם המין שלו, תוך כדי שהוא מפנטז על יחסים עם המין השני.

כל אלו, כאמור, אינן נטייה מינית הומוסבית ולא נעסוק בהם בהמשך.

מקורות הלכתיים

אם אנו מחפשים בתורה אזכור של התייחסות ליחסים לסביים- מצפה לנו אכזבה. לא נמצא אזכור כזה. קשה לדעת מהי הסיבה לכך². עצם הטענה ש"אולי זה לא היה נפוץ" אינה תופסת כנראה, כי קשה להאמין שמשכב בהמה היה מחזה נפוץ בעולם המקרא ובכל זאת התורה מפרטת מה מותר ומה אסור גם לגבר וגם לאישה לעשות עם הבהמה³. נראה יותר שעצם הרעיון של יחסים של נשים עם נשים לא היה מוכר כל כך.

הדיון על יחסים לסביים עולה בתלמוד הבבלי בהקשר של הגדרת "הזונה" שאסורה לכהן. רב הונא מזכיר שם את המושג "נשים המסוללות זו בזו"⁴ ומגדיר את האישה המעורבת במעשה כזה כאסורה לכהן מדין זונה. ר" אליעזר חולק עליו מתוך הנחה שיחסים כאלה אינם יחסי מין אמיתיים אלא התנהגות לא יפה ולא צנועה (פריצותא בעלמא) ומתיר אישה כזאת לכהן. מעשה זה מוגדר במקום כחיכוך הדדי של שתי נשים.

מקור נוסף בעניין⁵ מספר שאבוה דשמואל לא הניח את שתי בנותיו לישון אחת לצדה של השניה. הגמרא שם מעלה השערה שייתכן שזה נובע מכך שאבוה דשמואל מסכים עם ר" הונא וחושש לכך שבנותיו תהיינה "מסוללות". גמרא דוחה נימוק זה מעלה סברא אחרת, שהסיבה היא חששו של אבוה דשמואל שהבנות הללו לא תלמדנה לישון ליד גוף חם כי ייתכן שככה חשק מיני שלהן יגבר וקל יהיה לפתות אותן ליחסים אינטימיים קודם החתונה.

מקור נוסף שדן באופן יסודי יותר במקורו של האיסור על יחסים בין אישה לאישה הנו מדרש הלכה⁶. המדרש מסביר את משמעות הביטוי "ובחוקותיהם לא תלכו" (ויקרא י"ח ג) שמדבר על איסור לחקות את מעשי המצרים והכנענים. המדרש מסביר שהאיסור אינו מתייחס לדברים שהם חלק מתרבות חומרית מקובלת (כמו בניית הבניינים או עבודות חקלאיות), אלא ממתכוון למנהגים עתיקים של המצרים כגון איש שנושא איש ואישה שנושאת אישה. גם כאן אין אזכור של יחסים בין נשים בתור שכאלה, אלא רק אזכור של איסור נישואין בין נשים.

התייחסות ראשונה לנושא ברמה של פסיקה נמצאת ברמב"ם⁷. הרמב"ם מאחד את המקור

ביבמות עם המקור בספרא וטוען כי עצם ההתנהגות של "נשים המסוללות" היא עצמה בגדר חיקוי מעשי ארץ מצריים. ואין על עבירה זו מלקות מדאורייתא, אלא רק מכת מרדות - עונש שבית הדין גוזר על התנהגות לא ראויה שאינה מוזכרת בתורה. יש על עבירה זו גם עונש של נידוי⁸. כמו כן גם ראוי להניא את האישה שהייתה מעורבת במעשה מלחזור עליו ולמנוע ממנה להיות בקשר עם אישה איתה היא ביצעה את העבירה. לדעת הרמב"ם, הנישואין במקרה כזה לא נפגעים.

במקום אחר⁹ הרמב"ם אומר שאין אף עונש דרבנן לנשים המסוללות, אלא מכת מרדות בלבד. הדבר הוביל למחלוקת אחרונים מהו לדעת הרמב"ם המקור לאיסור של נשים המסוללות. יש האומרים שהאיסור לדעתו הוא מדאורייתא¹⁰ מדין "בחוקותיהם לא תלכו", אבל לא מדין עריות ויש האומרים שהאיסור הוא דרבנן¹¹. ויש דעה שמעשה של מסוללות הנו איסור דרבנן כשנעשה באקראיות ואיסור דאורייתא כשנעשה בקביעות. כנראה שדעה זו הנהה הד לדעה של ספרא המדברת על איסור שאשה תנשא לאישה.¹²

נחלקו הדעות בין הפוסקים מהי ההגדרה המדוייקת של הנשים המסוללות. דעה אחת גורסת שמדובר בשפשוף הדדי של אברי המין¹³, דעה נוספת גוזרת את המילה "מסוללות" מלשון הליכה על המסילה, כלומר מגע פיזי שאינו כרוך במעשה חודרני, בדומה להליכה על המסילה שמתבצעת על פני שטח המסילה בלבד, דעה אחרת - שהן מתחככות זו בזו בדרך של תשמיש¹⁴ ודעה נוספת - שמטילות זו בזו שכבת זרע שקיבלו מבעליהן¹⁵. קשה ליישב דעה אחרונה עם הגמרא בשבת ואולי בגלל זה אף פוסקים מודרניים נוטים שלא לקבלה ולא לראות ב"נשים המסוללות" הטלת שכבת זרע ואף לא חיקוי מעשי ארץ מצריים, אלא התנהגות לא צנועה בלבד¹⁶.

התייחסויות מודרניות

הבדל חשוב בין הספרות ההלכתית הקלאסית ביחסה לנשים לסביות לזו המודרנית של השנים האחרונות הוא בכך שזו האחרונה מתייחסת לא רק לסיטואציה הלכתית תיאורטית, אלא למציאות הממשית. כלומר, פוסקי ההלכה מתחילים לדבר לא רק על הנשים הלסביות, אלא גם אליהן.

דוגמה חשובה אחת נמצאת בספרו של הרב רפפורט¹⁷, היועץ של הרב הראשי לאנגליה

לענייני רפואה והלכה. הרב רפופורט מביא בספרו שאלתה של אישה לסבית דתית ששואלת האם היא חייבת להתחתן, מתוך ידיעה שקרוב לוודאי לא תוכל לנהל חיים אינטימיים מלאים ומספקים עם בעלה ואף מציינת שניסיון דומה מצד ידידתה, לסבית דתית אף היא, להתחתן מתוך כניעה ללחץ מצד משפחה וחברים, הסתיים בעגמת נפש רבה לשני בני הזוג.

הרב רפופורט משיב בהגדרה מקדימה של איסור יחסים לסביים כאיסור מוחלט, אם כי הרבה פחות חמור מהאיסור של היחסים ההומוסקסואליים. יחד עם זאת, הרב רפופורט מדגיש כי אל לה לאישה לסבית להינשא בכל מקרה שאינה בטוחה לגמרי ביכולתה לנהל חיי אישות תקינים ומספקים עם בעלה. זאת גם מתוך תפיסה שלפי ההלכה אין האישה חייבת במצוות פרו ורבו וגם מתוך תפיסה עקרונית של חיי נישואין ככרוכים בסיפוק אינטימי בסיסי של בני הזוג. לכן בכל מקרה אין להפעיל לחץ להינשא על האישה שאינה מוכנה לכך. נישואין לגבר הן אופציה אפשרית רק במקרה שבו האישה כנה לגמרי עם בעלה לעתיד לגבי נטיותיה ושני בני הזוג נועצו באופן יסודי הן באישיות רבנית מתאימה ורגישה לעניין והן באנשי המקצוע. הרב רפופורט דן ביעילות האפשרית של טיפולים שונים שנועדו לשנות נטייה מינית ומדגיש שמדובר בטיפולים שנויים במחלוקת גם בקרב המטפלים הדתיים. המלצתו הסופית לאישה היא לא להינשא עד שהיא לא קיבלה לכך את ברכתם הן של האישיות הרבנית המתאימה והן של אנשי מקצוע בעלי הכשרה והבנה בנושא. ברם, במידה והאישה תקבל החלטה שלא להינשא ולחיות חיי רווקות, מומלץ לה מאד להיוועץ ברב, רבנית או אישיות תורנית אחרת כדי לברר את הדרכים הראויות להתמודדות מול האתגרים האפשריים בהמשך דרכה כאישה דתית רווקה.

התיחסות נוספת נמצאת בספר "רשו"ת הרבים" מאת הרב יובל שרלו¹⁸, ראש ישיבת ההסדר על שם זבולון המר בפ"ת. הרב שרלו נשאל לגבי יחס כלפי זוג לסביות שהנן חברות בקהילה ואף מגדלות ילד משותף. בתשובה של הרב שרלו ניכרת זהירות רבה ואמביוולנטיות אישית שלו ביחס לנושא. מצד אחד, הרב שרלו מדגיש שבכל אופן ובכל מצב חל ביחס לזוג הנשים כל איסור של ביזוי, הלבנת פנים, יחס משפיל, צדקנות מעושה וכד". מצד שני אין להכיר באופן קהילתי בזוגיות של שתי הנשים ואף המילה "לסביות" לא מוזכרת בתשובה, בטח לא המילה "משפחה לסבית". המושג היחיד שנידון בתשובה הוא "שתי רווקות שחיות כזוג ומגדלות ילד". הרב אף מדגיש שבוודאי יש לערוך את חגיגת בר המצווה לילד, ברם לעניין

ההורות יש להכיר רק באמו הביולוגית של הילד כאמא ולא בבת זוגתה. אם אתייחס לדברים שהם פרי של התרשמות אישית ולא של מחקר, נראה על פניו שבנות לסביות דתיות נוטות לפנות לרבנים פחות מאשר בנים הומוסקסואלים דתיים. סיבות רבות לכך: האיסור ההלכתי על קשר לסבי הוא קל יחסית, לחץ חברתי על זוג בנות שמראות ידידות הוא קל הרבה יותר וגם הבנות עצמן נוטות להפגין פחות התעניינות בהלכה ויותר לדון בחוויות רגשיות של עצמן ושל הסובבים אותן. כפי שאחת מהן תיארה באוזניי את חשיפתה בפני אביה, אישיות רבנית ידועה וחשובה: " כשסיפרתי לו שאני לסבית, הוא מייד התחיל לברר מה ההלכה אומרת בנושא. ואני רציתי לדעת מה הוא מרגיש ולא מה ההלכה אומרת".

יחד עם זאת, כן קיימת פנייה של לסביות דתיות לרבנים, בעיקר בשני נושאים: תיווך בין לבין גורמים שונים בקהילה ונושא של הגשמת הורות.

לסביות דתיות שיוצאות מהארון מנודות פעמים רבות בידי המשפחה והקהילה. בתור שכאלה הן דורשות להחזיר את עצמן לקהילה ולחיק המשפחה גם באמצעות פנייה לרבנים, שמשמשים בנושא זה כמתווכים ומגשרים. הדבר דורש מן הרבנים העוסקים בנושא רגישות רבה לשני הצדדים: גם לצדם של ההורים שמגלים על הבת שלהם משהו מאד צורם מבחינתם ואולי אף התרסקות של חלומות חברתיים ואישיים רבים וגם לצדן של הבנות שכואבות את הניתוק מן המשפחות.

בנוסף למה שאמרנו, זוגות רבות של לסביות חושבות כבר בשלב הזה על הגשמת הורות וחלקן מגדלות ילדים מנישואין קודמים יחד עם בנות זוגן. זה מעורר שאלות דומות לזו שהרב שרלו השיב עליה וגם שאלות אחרות, כמו מהי הדרך המועדפת להגשמת הורות במקרה כזה, אם בכלל. האם אימוץ? הורות בהסכם? תרומת זרע אנונימית? סוג נוסף של שאלות מגיע מנשים לסביות נשואות לגברים. האם עליהן לגלות את העניין לבעליהן? האם יש אפשרות ליחסים מקבילים תוך כדי הנישואין?

שאלות רבות נשארות פתוחות. יחד עם זאת ברור שאין דרך להתחמק מהן ושבשנים הקרובות נראה עיסוק הולך וגובר במקומן של הלסביות הדתיות בחברה הדתית. הן מצד הבנות הדתיות הלסביות עצמן, שהולכות ומתארגנות למסגרות של תמיכה וייצוג.¹⁹ הן מצד הוריהם וחבריהם. הן מצד הקהילה הדתית שמחפשת את התשובות לשאלות הנוגעות למקום של השונה והאחר בה. רבנים ואנשי ציבור יצטרכו לתת את דעתם על

הנושא ולדון בסוגיה באופן יסודי, מעמיק ואחראי. מדובר בעבודה קשה שכרוכה בהמון רגישויות וייתכן שיהיה מי שירגיש דחף לנסות לחמוק מהנושא ה"לא נעים" וה"רגיש". אך רגישות אמיתית לזולת אינה דווקא בהתחמקות אלגנטית מבעיותיו, אלא ביחס של כבוד והערכה אנושית אמיתית אליו, גם בהעדר פתרונות מלאים ומוחלטים. כי יחס כזה כשלעצמו הוא הדבר שכל אחד ואחת מאיתנו מבקש. והוא הוא הקיום האמיתי של הכלל הגדול בתורה "ואהבת לרעך כמוך".

נספח: רקע מחקרי

נספח זה נועד לסכם בקווים כלליים את מה שידוע למחקר המדעי כיום על הנטייה הלסבית. אין הנספח מתיימר לפסוק הלכות או להכריע בדיונים כלשהם, אלא רק להביא את הרקע המדוייק והעדכני ביותר מבחינה מחקרית שעליו יוכלו להתבסס מקבלי ההחלטות וההכרעות וגם כל מי שמגלה עניין בנושא.

ובכן – מה ידוע לנו על הנטייה הלסבית?

בערך 2-2.5 אחוז של נשים מאפיינות את עצמן כלסביות לגמרי או בעיקר²⁰. אחוז זה דומה בכל אוכלוסייה, בין אם מדובר בתרבות פתוחה יחסית לקשר לסבי ובין אם מדובר בתרבות העויינת יחסית כלפי קשר כזה²¹. כמו כן, דפוסים של התפתחות דומים במידה רבה מאד אצל נשים לסביות בתרבויות שונות וכוללים התעניינות בבנות המין מגיל צעיר יחסית. ניתן להסיק מכך שאין דפוס תרבותי או דינאמיקה משפחתית מסויימת שגורמת להתפתחות של נטייה לסבית – הנחה שכבר אוששה גם במחקר²². תפיסות שמקשרות בין התפתחות של נטייה לסבית לבין דפוס מסוים ביחסים בין ההורים או בין הנטייה לבין הטראומות בילדות הנן חסרות שחר מבחינה מחקרית. אם כן, נשאלת השאלה מהו מבכל זאת הגורם לגיבוש נטייה מינית לסבית?

הסיבות המדוייקות לגיבוש של הנטייה הלסבית – כמו גם הסיבות לגיבוש של נטייה הטרוסקסואלית – אינן ברורות כרגע במידה מספקת²³. אין לנו מספיק מידע על תפקידו של הגורם הגנטי בגיבוש הנטייה הלסבית, אך קיימים מחקרים המאשרים כי לסביות מגיבות באופן שונה מנשים הטרוסקסואליות לגירויים אקוסטיים שונים²⁴ ותצורה שונה של תגובות רפלקסיביות כמו מצמוץ²⁵. דפוסים אלו של תגובות לא נחשבים "נלמדים" ולכן

סביר בהחלט להניח שהם נובעים מהבדלים בין נשים הטרוסקסואליות ולסביות שמקורם הוא ביולוגי. מחקרים נוספים שמצאו כי לסביות נמצאות בין גברים הטרוסקסואלים ובין נשים הטרוסקסואליות מבחינתן קישורים מילוליים מאשרים הנחה שמדובר בדפוס שאינם נלמדים, אלא מולדים²⁶. ממצאים אלו אף מתיישבים עם ממצאים עקיבים במחקרים רבים שמוצאים נוכחות של חוסר קונפורמיות מגדרית משמעותית אצל בנות לסביות קודם גיל ההתבגרות, דבר המעיד על היותה של נטייה לסבית גם מובנית בזהות וגם היותה חלק ממכלול רחב יותר של התנהגויות שאינן קונפורמיות למגדר.²⁷ מה שברור זה שעבור האישה הלסבית נטייתה הנה בגדר מרכיב מרכזי ואימננטי באישיות. אמנם חלק מן המחקרים מראים גמישות רבה יותר אצל חלק מן הנשים בנוגע לנטייה מינית וגם תנודות מסוימות אצל חלק מן הנשים על רצף בין הומוסקסואליות להטרוסקסואליות²⁸. אך אין זה משנה את העובדה שנשים לסביות חוות את נטייתן הלסבית כמהותית לאישיות וכמובן לא את העובדה שתנודה בתחום של נטייה מינית אפשרית בשני הכיוונים, הנה בלתי רצונית, לא מכוונת ולא מודעת²⁹.

יחסים בין נשים מתאפיינים לרוב במונוגמיה והנם ארוכי תוך. ההופעה החיצונית של האישה פחות חשובה אצל נשים לסביות מאשר תכונות פנימיות³⁰. כתוצאה מכך נשים לסביות הנן בקבוצת סיכון נמוכה מאד לאיידס ושאר מחלות המועברות מינית. רוב הנשים הלסביות (בערך 90%) נמצאות בקשרים זוגיים וכ- 25% מגדלות ילדים³¹.

יחד עם זאת, חשוב לזכור שנשים לסביות, במיוחד צעירות, נופלות פעמים רבות קורבן ליחס העויין של הסביבה³². הדבר בא לידי ביטוי במיוחד במחשבות אובדניות של הבנות שאינן מצליחות להשלים עם עצמן וגם בהתמכרויות לחומרים פסיכואקטיביים בשיעורים גבוהים יותר מאשר בנות הטרוסקסואליות³³. אלא שחשוב להדגיש כי לא עצם הנטייה המינית היא זו שגורמת לתופעות הקשות להופיע, אלא העדר התמיכה מן החברה ומן המשפחה. מחקר מראה באופן עקבי שבנוכחות תמיכה חברתית ומשפחתית נשים לסביות הנן בריאות נפשית ומתפקדות ללא הבדל משמעותי מנשים הטרוסקסואליות³⁴.

ניסיונות לשנות נטייה מינית על ידי טיפול לא נפוצים יחסית. ספרות של טיפולי המרה על גברים נפוצה מאד והעדר כמעט מוחלט של עיסוק בנשים אומר דרשני³⁵. ככל הנראה מדובר גם ביחס שונה כלפי תפקידים מיניים של גבר או של אישה, כאשר "הפרה" של תפקיד מיני מסורתי על ידי גבר נחשבת כחמורה יותר. לגבי נשים לסביות גם לא ניתן

להכיל סטיריאוטיפים רבים הקיימים ביחס לגברים הומוסקסואלים וליחס להן תחלואים מסויימים של חברה הומוסקסואלית גברית³⁶. מחקרים בודדים הזכירו את שינוי הנטייה אצל נשים לסביות מעטות במהלך הטיפול³⁷. לא ברור עד כמה השינוי שחל הוא יסודי ובאיזו מידה הוא אכן תוצאה של טיפול ולא של התפתחות ספונטאנית³⁸. בכל אופן, טיפולי המרה ללסביות חסרות אפילו את הבסיס התיאורטי הקלוש שיש לטיפול כזה בהומוסקסואלים³⁹ ולא ניתן להגיד שקיים בסיס למחשבה שניתן לשנות נטייה לסבית על ידי טיפול כלשהו.

הלסביות הדתיות נוטות ככל הנראה לפתח דפוסי התנהגות דומים מאד לאלו של אוכלוסיית הלסביות הכללית. החל מחוסר קונפורמיות מגדרית בילדות של רבות מהן, המשך ליצירת קשרים משמעותיים, זוגיות וכלה בחשיפה. ניתן לצפות לכך שבזמן לא רחוק נראה בקהילות רבות זוגות של נשים שיוצאות מהארון ומתכוונות להמשיך לחיות ביחד תוך השתלבות בקהילה הדתית האורתודוקסית. זה הולך להיות ככל הנראה האתגר הבא של האורתודוקסיה, כאשר זו תיגמל מן הפנטזיה לרפא, לחתן או לרפא ולחתן את הלסביות הדתיות ותתחיל לחפש פתרונות מושלמים פחות, אך יעילים יותר לשמירת אוירה אנושית בקהילה ובחברה הדתית. אוירה כזו היא בגדר הצלת נפשות עבור כל אחד ואחת ובפרט עבור הלסביות הדתיות.

1. מאמר "עוצו עצה" שהתפרסם בעיתון "דעות" 17, עמ' 12-17. המאמר שוכתב מאז ועבר שינוי משמעותי. מעוניינים לקבלו יכולים לפנות למייל zeevik32@zahav.net.il

2. בכתובת פרק זה נעזרתי בסקירתו המצויינת של הרב סטיב גרינברג בספרו Greenberg, S. (2004). *Wrestling with God and men*. Wiskonsin : University of Wiskonsin Press כמו כן נעזרתי באנציקלופדיה לרפואה והלכה לרב אברהם שטיינברג, כרך, ד', ערך "מיניות", סעיף "לסביות" עמ' 78-79.

3. ויקרא י"ח כ"ג.

4. בבלי, יבמות, ע"ו.

5. בבלי, שבת, ס"ה.

6. ספרא ט' ח'.

7. משנה תורה, הלכות איסורי ביאה, כ"א, הל"ח'.

8. טור, שולחן ערוך, אה"ע, כ ב.

9. רמב"ם, פירוש על המשנה, סנהדרין, ז, נ"ד.
10. הלבוש אה"ע סי' כ, מובא בשו"ת עצי ארזים כ"א סק"א ושו"ת צפנת פענח, חלק ג', קס"ג.
11. פרישה אה"ע סי' כ סקי"א, חקר הלכה, חקירה י"ד
12. שו"ת קרית מלך רב ח"ב, סי' כ"ו, דעה דומה שמציינת דווקא קשר קבוע בין נשים כקשר אסור מן התורה נמצאת בשו"ת תורה לשמה, סוד ישרים, סי' תק"ד.
13. רש"י, יבמות ע"ו. ד"ה המסוללות
14. רמ"א אה"ע כ ב
15. תוס' יבמות ע"ו בשם הריב"ן
16. ציץ אליעזר, י"ג, צ"ז.
17. Rapoport, C. (2004). *Judaism and homosexuality: An authentic orthodox view*. Valentine Mitchell London
18. שרלו י. (תשס"ב) רשו"ת הרבים. הוצאת ישיבת הסדר פ"ת ע"ש זבולון המר, עמ" 67.
19. לאחרונה הוקם פורום אינטרנטי של לסביות דתיות בשם "דתיות גאות" בפורטל נענע. כמו כן הוקמה עמותה של לסביות דתיות בשם "בת קול".
20. Wellings, K., Field, J., Johnson, A. M., & Wadsworth, J. (1994). *Sexual Behavior in Britain : the National survey of sexual attitudes and lifestyles*. Harmondsworth, England : Penguin
21. Whitam, f. L., Daskalos, C. , Sobolewski, C. G & Padilla, P. (1998). The Emergence of Lesbian Sexuality and Identity Cross-Culturally: Brazil, Peru, the Philippines, and the United States *Archives of Sexual Behavior*, 27, 31- 56
22. Bell, A. P., Weinberg, M. S., & Hammersmith., S. K. (1981). *Sexual Preference, Its Development in Men and Women*. Indiana University Press : Indiana
23. Friedman, R.C & Downey, J. I. *Sexual Orientation and Psychoanalysis*. New York:Columbia University Press
24. McFadden, D. (2002). Masculinization effects in the auditory system. *Archives of Sexual Behavior*, 31, 99-111
25. Rahman, Q., Kumari, V., & Wilson, G. D. (2003b). Sexual orientation-related differences in prepulse inhibition of the human startle response. *Behavioral Neuroscience*, 117, 1096-1102
26. Rahman, Q., Abrahams, S., & Wilson, G. D. (2003a). Sexual-orientation-related differences in verbal fluency. *Neuropsychology*, 17, 240-246
27. Bem, D. J. (2000). Exotic Becomes Erotic: Interpreting the Biological Correlates of Sexual Orientation. *Archives of Sexual Behavior*, 29, 531-548
28. Baumeister, R. F. (2000). Gender differences in erotic plasticity : The female sex drive as socially flexible and responsive. *Psychological Bulletin*, 126, 347- 374
29. Diamond. L. (2003). Reconsidering "sexual desire" in the context of reparative therapy. *Archives*

- of Sexual Behavior*, 32, 429- 431
- Silverthorne, Z. L & Quinsey, V. L (2000). Sexual partner age preferences in homosexual and heterosexual men and women. *Archives of Sexual Behavior*, 29, 67- 76 .30
- Kurdeck, L. A. (1995). Lesbian and gay couples. In A. R. D'Augelli & C. J. Patterson (Eds.), *Lesbian, gay and bisexual identities over the lifespan: Psychological perspectives (pp. 243- 261)*. New York: Oxford University Press .31
- Welch, S.; Collings, S.C.D.; Howden-Chapman, P. (2000): Lesbians in New Zealand: Their mental health and satisfaction with mental health services. *Aust. N.Z.J. Psychiatry* 34, 256-263 .32
- Fergusson, D.M.; Horwood, L.J.; Beautrais, A.L. (1999): Is sexual orientation related to mental health problems and suicidality in young people? *Archives of General Psychiatry*, 56, 876- 880 .33
- Safren, S.A & Heimberg, R.G. (1999). Depression, hopelessness, suicidality and related factors in ,sexual minority and heterosexual adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 6 .866 859- .34
- "Jack Drescher, "Ethical Concerns Raised When Patients Seek to Change Same-Sex Attractions *Journal of gay and lesbian psychotherapy*, 2002 (5:3-4) .35
- Sullivan, A. (1998). *Love Undetectable*. Chatto & Windus : London ראה דיון בנושא אצל .36
- Spitzer, R. L. (2003). Can some gay men and lesbians change their sexual orientation? 200 participants reporting a change from homosexual to heterosexual orientation. *Archives of Sexual Behavior* 32: 403-417 .37
- Friedman, R.C (2003). Sexual orientation : A study of atypical cases. *Archives of Sexual Behavior*, 32, 432- 434 .38
- Besen, W. (2003). *Anything but straight: Unmasking the Scandals and Lies Behind the Ex- Gay Myth*. Harrington Park Press: New York .39